

УДК 94 (477.63) «1902 / 1912»

Л. М. Лучка

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**БІБЛІОТЕКА СІМЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ГУРТКА –
ПЕРШИЙ ОСЕРЕДОК ДИТЯЧОГО ЧИТАННЯ
В КАТЕРИНОСЛАВІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Висвітлено історію бібліотечного осередку сімейно-педагогічного гуртка Катеринослава, визначено місце та роль дитячої бібліотеки у бібліотечній мережі та культурному розвитку молодого населення губерньського міста початку ХХ ст.

Ключові слова: дитяча бібліотека, гурток, фонди, читачі, читання, культурно-освітні діячі.

Освещена история библиотечной деятельности семейно-педагогического кружка Екатеринослава, определены место и роль детской библиотеки в библиотечной сети и культурном развитии молодого населения губернского города в начале ХХ ст.

Ключевые слова: детская библиотека, кружок, фонды, читатели, чтение, деятели культуры и образования.

The history of library activity of the Circle is shown. The place and role of the children's library in Yekaterinoslav library net and cultural development of young population is defined.

Key words: children's library, circle, holdings, readers, reading, cultural and educational workers.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. серед освітніх закладів важливе місце посідали бібліотеки, організація яких викликала інтерес культурно-освітніх діячів Катеринославщини. Бібліотечні осередки поділялися за віковим призначенням: для дорослого та дитячого населення. Зокрема, увагу прогресивних діячів губернії привертало дитяче населення, його потреби та умови навчання. У другій половині ХІХ ст., з метою підвищення рівня грамотності дітей, заохочення їх до читання, розвитку дитячого художнього смаку, публічні бібліотеки відкривали дитячі відділи та виокремлювали фонди дитячої літератури.

Актуальність зазначеної теми полягає в дослідженні передумов зародження дитячого читання, аналізі напрямків діяльності дитячої бібліотеки та висвітленні вагомого внеску катеринославських діячів-жінок у процес дитячого виховання шляхом читання та пробудження інтересу до літератури.

У 1902 р., з причини відсутності у Катеринославі дитячої бібліотеки, виникла ідея заснування «Общества Детской библиотеки».

Культурні діячі порушили питання про відкриття такого осередку з метою надання дітям-дошкільникам можливостей для розумного та систематичного читання. Ініціатива належала добродійці М. Р. Лемке та катеринославському подружжю Чехових (Миколі Володимировичу та Марії Олександрівні), які покинули у 1902 р. Катеринослав. Усі справи з питань відкриття місцевого товариства та складання статуту вирішували Олена Павлівна Нечволодова та Михалина Карлівна Лозинська. Остання надала бібліотеці приміщення власної книжкової лавки. Зазначимо, що розташовувалася дитяча бібліотека з початку відкриття до закриття за постійною адресою: Катерининський проспект, книжкова лавка М. К. Лозинської.

Кількість засновників (передплатників) становила 23 особи, переважно це були жінки: Балабуха Софія Андріївна, Павлова Ольга Андріївна, Павлюк Ольга Георгіївна, Терпигорева Катерина Олександрівна, Цеткіна Марія Григорівна, Шаховська Марія Артамонівна та ін. У 1903 р. кількість членів гуртка зросла: приєдналися Калабановська Євгенія Костянтинівна, Родзянко Ганна Миколаївна, Степанова Софія Іванівна та Ульман Олександра Рейнгольдівна [4, с. 7–10].

Відкриття бібліотеки відбулося 20 листопада 1902 р. Значну роль у цій справі відіграв український культурно-освітній діяч, директор Катеринославського комерційного училища Антон Степанович Синявський. Як голова товариства, А. С. Синявський брав участь у створенні статуту, проект якого був підготовлений у 1903 р. А. С. Синявський звернувся до губернатора, графа Ф. Е. Келлера з проханням затвердити статут «Общества Детской библиотеки». Але отримав відмову з причини відсутності зазначеного товариства. Після цього у засновників виникли думки щодо підготовки проекту статуту Сімейно-педагогічного гуртка як товариства, мета та завдання якого були б покладені в основу «Общества Детской библиотеки». За основу було взято статут Сімейно-педагогічного гуртка м. Казань.

З початку заснування катеринославського осередку Сімейно-педагогічного гуртка працювали 6 комісій, серед яких друге місце посідала комісія зі складання систематичного каталогу позашкільного дитячого читання під головуванням О. П. Нечволодової, третє – комісія зі збору поточної педагогічної літератури, головою якої було обрано О. М. Шергіна. Члени Сімейно-педагогічного гуртка вважали за необхідне, по-перше, дозволити учням читання всіх книжок, схвалених цензурою, по-друге – відвідувати молодому населенню громадські бібліотеки та читальні [2, с. 210].

Кошти на придбання перших дитячих книжок надійшли від засновників гуртка у сумі 180 крб. Спочатку у Катеринославській дитячій бібліотеці була лише література для дошкільного віку, але з часом фонди поповнилися книжками для середнього віку. Початко-

вий фонд бібліотеки нараховував 200 книжок. З роками бібліотечний фонд постійно зростає. Спочатку комісія гуртка комплектувала дитячу бібліотеку літературою місцевих приватних та шкільних бібліотек, а з 1906 р. налагодила стосунки з московськими та петербурзькими книжковими крамницями. За участі О. П. Нечволодовою було обрано комісію, яка слідкувала за новинками дитячої літератури Російської імперії [4, с. 17].

Перше завдання фундаторів дитячої бібліотеки полягало у створенні систематичного каталогу літератури. Проект каталогу був розроблений О. П. Нечволодовою, яка звернулася до читачів гуртка з проханням доповнити його. На той час книжкові крамниці Катеринослава налічували незначну кількість дитячої літератури. До рекомендованих для комплектування бібліотеки були дозволені дитячі книжки, прочитані не менше, ніж трьома членами комісії. У результаті активної діяльності комісії було створено рухомий каталог, який складався з конвертів-відгуків на кожен бібліотечну книжку. Каталог був зручним для користувачів не тільки дитячої бібліотеки, а й бібліотек початкових навчальних закладів, які мали класні бібліотеки. Комісія Сімейно-педагогічного гуртка підготувала так звану Черную книгу, що містила перелік шкідливих для дітей книжок, які змістовно не відповідали вимогам цензурного комітету [4, с. 18].

Нову літературу для бібліотеки купували в катеринославських книжкових крамницях, які пропонували свої видання з 10 %-ю знижкою. Фонди поповнювалися дарунками від приватних осіб: Печенева, який подарував журнал «Нива» (за 1904–1905 рр.), Синєокової-Андрієвської – 10 книг «Живописной России», М. Н. Черкасової – ілюстровані журнали. У 1905 р. до дитячої бібліотеки надійшов 161 примірник, загальна кількість фонду на той час становила 674 томи. Серед них привертають увагу пожертвування добродійки А. М. Родзянко (уродженої Голіциної) у кількості 19 примірників вартістю 35 крб 30 коп. [4, с. 25, 26].

За тематикою бібліотечні фонди охоплювали п'ять відділів: дитяча психологія, догляд за дитиною, домашнє виховання, педагогіка, гра та заняття дітей. Періодичні фонди дитячої бібліотеки були представлені цікавими журналами, кількість яких нараховувала 10 примірників вартістю 53 крб 10 коп. Серед них – «Вестник воспитания», «Воспитание и обучение», «Детский отдых», «Детское чтение» з педагогічним листком «Родник», «Путеводный огонек», «Русская школа», «Светлячок». Підкреслимо, що напрямки комплектування відповідали завданням дитячого виховання та освіти Російської імперії. Фонди мали класичну літературу: російську та західноєвропейську [4, с. 30–32].

У 1912 р. бібліотечна комісія здійснила перевірку фонду і виявила загальну кількість: 1 413 книжок та 11 дитячих педагогічних журналів, загублені видання становили 12 примірників. За рішенням ради окремі видання фонду потребували ремонту, переплетення та заміни. Бібліотечна рада гуртка опікувалася палітурною справою та ремонтом використаних книжок з метою збереження фондів. На цю справу було виділено 54 крб 26 коп.

Члени гуртка постійно опікувалися проблемами дитячої бібліотеки. Так, у 1905 р. вони порушили питання щодо запису до бібліотеки дітей та їх батьків, які мали можливість вивчати й контролювати дитяче читання вдома. У 1905 р. кількість читачів бібліотеки Сімейно-педагогічного гуртка становила 92 особи, які поділялися на 2 категорії. До першої категорії належали 12 читачів, які мали право користуватися двома книжками під заставу 2 крб 40 коп. щомісячної абонентної плати. Переважали читачі другої читацької категорії у кількості 80 осіб, які читали одну книгу під заставу 1 крб 25 коп. У 1912 р. дитяча бібліотека вже обслуговувала 200 читачів. Першорядну увагу ради гуртка привертало позашкільне читання дитячої літератури. Аналіз читання свідчить про підвищений попит на белетристику. Історичні, географічні книги та наукові видання читацьку увагу молодого населення Катеринослава початку ХХ ст. не привертали [1, с. 286; 5, с. 20].

Що стосується каталогів дитячої бібліотеки, то за читацьким віком вони розподілялися на три відділи: для молодших, середніх та старших дітей. Прогресивним у діяльності бібліотеки був процес обліку та обробки літератури. На кожне нове видання заповнювалися дві каталожні картки, одна з яких потрапляла до головного алфавітного каталогу. До картки заносилися автор та назва книги, рік її видання й ціна. Другий примірник картки разом із книгою надходив до фондів. Наявність алфавітної картки допомагала процесу обслуговування читачів, реєструючи кількість читацьких попитів на бібліотечне видання та місце його знаходження.

Бібліотека працювала щоденно, крім святкових днів, з 12-ї до 2-ї години дня та з 4-ї до 6-ї вечора. Таким чином, протягом дня бібліотека обслуговувала читачів у цілому чотири години. Бібліотечний бюджет гуртка містив пункти про придбання меблів, купівлю канцелярського приладдя та дезинфікуючих засобів. У бібліотечну скарбницю надходили штрафи та грошові пожертвування від читачів (наприклад, у 1905 р. – 36 крб 03 коп.).

Кадрове питання належало до складних. У звітній документації пояснюється причина, на наш погляд, цікава: «...лицо интеллигентное, знакомое с детскими книгами, не могло занять это место за то ничтожное вознаграждение, которое кружок мог предложить

ввиду своїх стеснених денешних обстоетельств». Це свідчить про невисокий матеріальний рівень бібліотекаря на початку ХХ ст. [4, с. 8].

До бібліотечного працівника дитячої бібліотеки висувалися певні вимоги: він повинен був бути обізнаний у дитячих виданнях Російської імперії та зарубіжних письменників ХІХ – початку ХХ ст. В його обов'язки входили видача книжок читачам та постійний нагляд за фондом. Заробітна платня бібліотекаря становила 15 крб на місяць.

Відповідальність за бібліотеку несли активні члени гуртка, які постійно піклувалися про нові надходження до фондів та готували щорічні звіти на загальних зборах осередка. З часом рада гуртка вирішила запросити на посаду завідувачки дитячої бібліотеки окрему людину. Ці обов'язки мала виконувати Н. М. Мирошниченко. Про штат бібліотеки слід сказати, що він не був постійним. У 1910-ті рр. посаду бібліотекаря обіймала А. І. Федорова, яку у 1911–1912 рр. замінила К. В. Назарова, що піклувалася про читачів, вивчала їх інтереси та ураховувала вимоги й пропозиції. Механізм бібліотечної діяльності Сімейно-педагогічного гуртка під керівництвом К. В. Назарової діяв злагоджено [5, с. 7].

Сімейно-педагогічний гурток підтримував тісні зв'язки з Катеринославською міською громадською бібліотекою, яку на той час очолювала Софія Василівна Єгорова. Ця жінка відома як добропорядна людина, гарний керівник та активний громадський та освітній діяч Катеринослава. Вона брала участь у засіданнях ради Сімейно-педагогічного гуртка [6, с. 21].

Діяльність бібліотеки досліджена до 1917 р. Цікавим є факт про відкриття 1 листопада 1916 р. другої дитячої бібліотеки Сімейно-педагогічного гуртка по вул. Бородинській, буд. 15, у приміщенні дитячого садка № 4. Очолювала її вже згадувана нами Н. М. Мирошниченко, допомагала їй бібліотекар Г. Г. Гузенко [3, с. 184].

Таким чином, на початку ХХ ст. вагому роль у підвищенні культурного рівня населення Катеринослава відіграв Сімейно-педагогічний гурток, члени якого порушили питання про відкриття першої дитячої бібліотеки у місті. Одна з комісій гуртка опікувалася розвитком дитячого читання та популяризацією дитячої літератури, що було прогресивним кроком у навчально-виховному процесі дошкільників краю. Бібліотека для дітей була відомою, її різнобічна діяльність складалася з комплектування фондів, обслуговування читачів, аналізу читання. Це дозволило сучасникам визначити місце та роль дитячих бібліотек у бібліотечній мережі Катеринослава та культурному розвитку молодого населення губернського міста початку ХХ ст.

Бібліографічні посилання

1. Вєсь Екатеринослав на 1912 г.: справочная книга. – Екатеринослав, 1912.
2. Вєсь Екатеринослав на 1913 г. – Екатеринослав, 1913.
3. Екатеринославский адрес-календарь на 1917 г. – Екатеринослав, 1916.
4. Отчет о деятельности Семейно-педагогического кружка в Екатеринославе, 1904–1905 отч. год. – Екатеринослав, 1906.
5. Отчет о деятельности Семейно-педагогического кружка, 1911–1912 год. – Екатеринослав, 1913.
6. Отчет Екатеринославской Городской Общественной библиотеки за 1905 г. – Екатеринослав, 1906.
7. Шейфельд А. Детские библиотеки в Англии и Америке / А. Шейфельд // Образование. – 1899. – № 2. – С. 11–17.

Надійшла до редколегії 12.10.2011

УДК 94 (477.63) «18 / 19»

Л. В. Гриженко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КАТЕРИНОСЛАВА ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Розглянуто організацію дозвілля міського населення Катеринослава та його особливості наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: дозвілля, міське населення, форми проведення відпочинку, розважальні заходи.

Рассмотрены организация досуга городского населения Екатеринослава и его особенности в конце ХІХ – начале ХХ в.

Ключевые слова: досуг, городское население, формы проведения отдыха, развлекательные мероприятия.

Organization is considered the leisure of the urban population of Katerinoslav and its features at the end of the 19-th century and at the beginning of the 20-th century.

Key words: leisure, urban population, forms of realization of rest, entertaining measures.

Мистецтво проведення вільного часу досить важливе в житті міського суспільства, адже саме відпочинок надає більше можливостей для самовираження людини, ніж робота. Власне тому вивчення дозвілля різних соціальних груп міського населення допоможе